

**ŞAHKERİM'İN DOĞU VE BATI EDEBİYATINDAN KAZAK
EDEBİYATINA YAPTIĞI TERCÜMELERİ**
SHAKARIM'S TRANSLATIONS FROM EASTERN AND WESTERN
LITERATURES INTO KAZAKH LITERATURE

I.NURMAGOMBETOVA*

Özet

Şahkerim Kудayberdiyev Kazak tarihinde insanlık adına hayatı pahasına mücadele veren yüce bir şahsiyettir. Adalet, namus, vicdan uğrunda kendini kurban eden Kazak aydınıdır. Abay'ın kardeşi, öğrencisi olmak ona nasip olmuştur. Abay'ın yolundan giden, fikirlerini devam ettirebilen bir düşünür olan Şahkerim arayış içinde keşfettiği, tanıyıp bildiği yazarları, şairleri Kazak Edebiyatına kazandırmıştır. Şahkerim çeviri konusunda Abay kadar başarılı olduğu için çevirileri kelime kelimesine yapılan bir tercüme olmaktan uzaktır. Kazak halkının estetik anlayışına, dil özelliğine, kendi üslubuna uygun biçimde yönlendirilmiş ve yeniden vücut bulan bu eserler Kazak Edebiyatının zaman geçtikçe değeri artan eserler arasındadır. Şahkerim'in yaptığı tercüme sayesinde Kazak Edebiyatına yeni kelimeler, yeni kavramlar, bazı kelimelere yeni anlamlar kazandırılarak yenilikler yapılmıştır.

Şahkerim her zaman doğruluktan yana idi. Türkçe, Farsça, Rusça gibi öğrendiği diller sayesinde de daha çok bilgi kazanmıştır. Bu bilgiler onun ufkunu genişletmiştir. Yaşamında aradığı bazı soruların cevaplarını da Batı ve Doğu Edebiyatı ediplerinin yapıtlarında bulmuştur. Fuzuli, Nizami, Hafız, Tolstoy, Puşkin gibi sanatçılardan fikir, estetik düşünce, hayat anlayışı bakımından etkilendiği başarılı bir şekilde yapılan çevirilerinde görülmektedir. Kazak Edebiyatında Şahkerim'in Fuzuli'den tercüme ettiği Leyla ve Mecnun hikayesi vardır. Şahkerim çevirileri sırf dilleri bildiği için yapmamıştır. Onun amacı toplumuna Batı ve Doğu klasik eserlerini kazandırarak halkının dünya görüşünü ve estetik anlayışını geliştirmektir.

Anahtar kelimeler: Şahkerim Kудayberdiyev, Doğu ve Batı Edebiyatı, Şahkerim çevirileri, Leyla ve Mecnun hikayesinin Şahkerim nüshası, Hafız, Fuzuli, Nizami, Tolstoy, Puşkin, fabl örnekleri.

Summary

Shakarim is a individual who fought for the sake of goodness in Kazakh literature. He is a Kazakh enlightener who sacrificed himself for justice and conscience. He was great thinker who followed Abai. He attracted all writers and poets whom he knew. Shakarim was a professional translator as Abai. He didn't translate word by word. His works got place in the list of masterpieces in Kazakh literature according to language peculiarities

*Ahmet Yesevi Üniversitesi, Türk Filolojisi Bölümü Öğretim Görevlisi, Türkistan-Kazakistan.
Akmet Yassawi University, Turkish Philology Department, Senior Teacher, Turkistan-Kazakhstan.
E-mail: janna1978.75@mail.ru

and writing style of his works. New words, notions and new meanings of some words appeared by his translations.

Shakarim always liked novelty. He learnt much in Turkish, Persian and Russian languages. He found answers for his questions in Western and Eastern literature. His interest in Fuzuli, Nizami, Hafiz, Tolstoy, and Pushkin is noticed in his translations. Shakarim translated Fuzuli's "Layla and Mazhnun". His this translation was widely spread all over the world. Kelile and Dimne was also translated by Shakarim. He translated not only because he knew the language. He tried to change people's world outlook by his translations.

Key words: Shakarim Kudaiberdiev, Eastern and western literature, Shakarim's translations, Shakarim's version of Layla and Mazhnun story, Hafiz, Fuzuli, Nizami, Tolstoy, Pushkin, fable.

Giriş

Söz üstatlarımız yalancı dünyanın hep geçici olduğunu söylemişlerdir. Bu dünyadaki makam, malmülk, her şey geçicidir. Muhakkak her toplumda bunu dile getiren edipler vardı. Kazak şairlerinden olan Şahkerim de dünyevi şeylerden uzaklaşmış, kendi evlatlarına, halkına kalp gözüyle görebildiklerini kağıda aktarmış, onlara sır kapılarını açmıştır. Vakti zamanında onun keşfettiği dünya çoğu insanlar için anlaşılmaz, zor, lüzumsuzdu. Çünkü onun için bilgili, hünerli olmak zengin olmaktan daha iyiydi. Ona göre herkes için ölümden sonra da yaşamak elinde olan bir şeydi. Yalnız bunun için hayatı insan gibi yaşamak gerekiyordu. Şair bu yüzden dışlandı. Hani atalarımız "doğruyu söyleyeni dokuz köyden kovarlar" demişlerdi. Kazak halkı onu ne kadar desteklese de siyasi durumlardan dolayı otorite sahipleri kendi otoritelerini cahilce kullanarak onun fikirlerine mani oldular. Kendi döneminde eserlerini okuyucularına sunmakta zorluk çeken şair ancak 1988'de kendisiyle ilgili af kararı çıktıktan sonra halkına ulaşabildi. Eserlerini bir araya toplayarak külliyatını kitaplar halinde yayınlamaya çalışan Kazak aydınları Kazak Edebiyatında "Şahkerimtanu" (Şahkerim eserlerini tanıtmaya, inceleme) çalışmalarını başlatmışlardır.

Şair, yazar, tercüman, bestekar, tarihçi ve düşünür olan Şahkerim Kudaiberdiev, 24 Haziran 1858'de Doğu Kazakistan İli, Abay kasabesindeki Cengizdağ yamacında doğmuştur. Şahkerim'in babası Kudaiberdi Kunanbay'ın birinci hanımı olan Küñke'den doğmuştur. Abay da Kunanbay'ın ikinci hanımı olan Uljan'dan doğmuştur. Şahkerim yedi yaşındayken babası vefat eder. Bundan sonra Şahkerim dedesi Kunanbay ile ağabeyi Abay'ın yanında büyür. Onların elinde huzur içinde ve emniyet altında olur. Daha küçükken zeki olduğunu farkedilen Abay onu şiir yazmaya teşvik eder. Şahkerim'in bir şahsiyet olarak gelişmesinde Abay'ın

payı çok büyüktür. Ona Rusça öğrenmeyi tavsiye eder. İstanbul'a, Medine'ye, Mısır'daki İskender Kütüphanesine gitmesini önerir. Gidecek yerlerde satın alınacak kitaplar sayesinde bilgisini arttıracığına inanır. Gereken masrafları da kendisi karşılayacağını belirtir. Bu teklifini ancak Abay'ın vefatından sonra gerçekleştirebilir. Sadece Mısır'a gidemez. Onun dışında söylediği her yere gider ve ciddi çalışmalara neden olacak kaynaklara ulaşır, bilgisini de geliştirir. İstanbul'da 13 gün kalır, tarihi inceler ve beraberinde çok kitap götürür. Bu yolculuk onun pek çok ulema ile tanışmasına vesile olur. Dönüşünde de Abay'ın dediği gibi onun ufkunu aydınlatacak kitaplarla başbaşa kalarak Doğu şairlerini, Batı düşünürlerini, Yunan feylozoflarını, eski Türk alimlerini tanır. Bu onun hayata olan bakış açısını, dünya görüşünü değiştirir. Bilgi edindikçe olgunlaşır, halkına eserleri sayesinde ulaşabileceğine, böylece onlara dedesinin, babasının, ağabeyinin öğrettiği doğru yolu gösterebileceğine inanır. Eserlerinin anlaşılır olması ve didaktik amaçta yazılması şairin hedefidir. Bu, şair Abay'dan devam edegelen gelenektir. Şahkerim Medine'ye gittiğinde hacca da gider. Kırk yaşına kadar idarecilerden olan şair hacılıktan dönüşünde yavaş yavaş insanlardan uzaklaşmaya başlar. Gördüklerini, yaşadıklarını, hissettiklerini, okuduklarını fikir süzgecinden geçirerek kağıda aktarmaya başlar. Kazak milletinin parlak istikbali için katkıda bulunacak eserler verir. Buna Şahkerim ilmi desek de olur. Çünkü onun eserleri bilgi yüklüdür.

Şahkerim halk taraftarı bir şairdir. Alaşorda Partisi ile olan sıkı ilişkisi bunu gösterir. Hacı olmasına rağmen bir ara siyasete de karışır. Alihan Bökeyhanov'un yanında hem bir parti üyesi, hem de bir edip olarak halk için mücadele verir. Alaşorda Partisi dağıtıldıktan sonra şair kasaba dışındaki küçük Sayat adlı bir yere çekilir ve her şeyden vazgeçerek günlerini yazı yazmakla geçirmeye karar verir. Önceleri yaz gelince yaylaya ailesinin yanına gidip gelen şair hayatının son günlerinde artık yerinden hiç ayrılmaz olur. Kazak halkının başına gelen sürgün, açlık, kıtlık onu çok üzer. Kasten yapılan açlık Kazakların ölümüne neden olur. Hayvancılıkla uğraşan Kazakların elinden hayvanlarını alıkoyduktan sonra onlar ölmeye mahkum olmuşlardı. İtiraz edenleri de göz kırpmadan vuruyorlardı. Bu durumdan kurtulmak için halk Şahkerim'e danışmak için yanına gider. Ama şair elde silah olmayınca bundan kurtulma yolunun olmadığını, halk başkaldırırsa boşuna ölüp gideceğini söyler. Buna rağmen halk başkaldırır ve ateş altında kalır. Şaire "Bunu organize eden ve başlatan Şahkerim" iftirası atılır. 2 Ekim 1931'de Şakpak Dağının yamacındaki Keregetas kırında onu tutuklamaya çalışırken ateş açılır ve şairi bilerek öldürürler. Cesedini ıssız bir yerde bulunan "kurkudık" (kuyu) içine atarlar. Oğlu Ahat

da bundan sonra halk düşmanının oğlu olarak yıllar boyu sürgün edilir. Aradan 30 yıl geçtikten sonra Ahat kuyudan babasının kemiklerini alarak onu Jidebay yerine, şair Abay'ın yanına defneder.

Şahkerim'in Kişiliği

Şahkerim her şeyden önce bir insan olarak çok mütevazı biriydi. Çocuklara cana yakın, elinden geldiği kadar her şeyi kendisi yapar, kimseye yaptırmazdı. Hatta giydiği giysileri bile kendisi diker giyerdi. Çok titiz ve temiz bir insandı. O alçak gönüllüydü. Çocukluğundan beri dil öğrenmeye ve o dillerde yazılmış şeyi okumaya, dinlemeye meraklı bir kişiydi. Avcılığı çok severdi. Çocukluğunda, gençliğinde, hatta yaşlandığı dönemde bile avcılığı bırakamıyordu. Tamirat işleri de severek uğraştığı işlerdendi.

Dedesı Kunanbay Şahkerim'e hep: "Halkına hizmet edersen itibarlı olursun. Halkın seni severse, Tanrı da sever. Halka değer verirsen, sen de saygı görürsün. Halkın istediğini yapmaz, onun uğrunda kendini feda etmezsen, şeref, şan şöret sahibi olamazsın" derdi. Kunanbay Şahkerim'in her şeyden önce sadık, temiz, dürüst bir insan olarak yetişmesini istemişti. Ona göre güzel ahlaka ve iyi bir kişiliğe sahip olan bir insanın toplumda faydalı işler yapacağı ve güzel şeyler yaratacağı kaçınılmazdı. Ağabeyi olan yüce şair Abay da Dolgopolov ve Mihaelis gibi alim arkadaşları ziyarete geldiklerinde Şahkerim'i yanlarına çağırır, sohbetlerine kulak misafiri olmasına izin verirdi. Böylece bilgili insanları dinleyerek vakit geçirmek Şahkerim için bilgi kazanmanın bir yolu oluyordu.

Şahkerim kendisi nasıl bir terbiye gördüyse çocuklarını da öyle yetiştirmeye çalıştı. Çocuklarına: "İnsanın halkına, hiç olmazsa bir insana yararı dokunmalı. Yeter ki kimseye zarar vermesin. Sadık olmalısınız" derdi. O eserlerini kendi devrinde yaşayanlar için yazmadı, gelecek nesil için yazdı.

1929'da Almatı'dan Oraz İsayev ve Turar Rıskulov'dan mektup gelmişti. Mektupta onlar Şahkerim'in Almatı'ya gelerek Tarih Kurumu'nda çalışmasına ve Tarih Araştırmaları Bölümü'nde görev almasına karar verdiklerini belirtmişlerdi. Ama Şahkerim bunu reddetmişti. Aile ve yakınlarının ısrar etmelerine rağmen kendi kararından vazgeçmedi. Göreve başlaması gerektiğine ikna etmeye çalışan oğlu Ahat'a babası şunları söylemişti: "Bu zaman geçicidir. Önemli olan gelecektir. Diyelim ben tarihi inceleyeceğim. Bildiğim gerçekleri yazarsam, bugünkü tarih için uygun olmaz, bazı kimselere karşı çıkmış olurum. Onlar bana ne diyecek? "Bu yazdıklarınız uygun görülmemiştir, böyle yazacaksınız" demezler mi? Eğer ben tarihin gerçeklerini değil de, birileri için uygun olan tarihi yazarsam ben

zor duruma düşmez miyim? Sonra hakikatı arayıp araştıranlar olmayacak diyebilir misiniz? Muhakkak olacak! Tarihin gerçeği gün gelir herkes tarafından bilinir. İşte o zaman ben tarih ve şerefli, namuslu insanların karşısında nasıl bir duruma düşerim? O an için bir defa değil de, iki defa ölmüş birisi sayılmaz mıyım? Yoksa oraya hanım, çocuklarımı korumak, onların geçimini sağlamak için gittiğimi mi savunacağım? Hayır, öyle olmaması gerekiyor. Kimse güneşi balçıkla sıvayamaz, evladım.”

Abay Mektebinin Büyük Temsilcisi

Abay'ın yetenekli öğrencisi olarak onun realizm tarzını benimsemiş ve gerçekçilik geleneğini devam ettiren Şahkerim başarılı bir ediptir. ”Türk, Kırgız, Kazak hem Hanlar Şeceresi ve “Müslümanlık Şartları” eserleri şairin hem Kazak toplumunun manevi açıdan gelişmesine, hem hümanizm, insanlık adına yaptığı katkılardan sayılır [1, 358].

Bu halkta hiç akıl yok, işe yarayacak,
Merhamet edip bir birine destek çıkacak.
Öz Abay'ını kendileri bile beğenmez,
Esas cahil işte bunlar, kaçılacak¹.

Şair cahilliği tenkit ederek Abay'ın şiirlerini anlamaya, bilgi edinmeye, birlik içinde olmaya davet ediyor.

İnsanlık borcundur,
Halkına hizmet et.
Doğru yoldan vazgeçme,
Vicdanlı ol, bunu bil.
Gayret et de
İlim al ve sanat öğren.
Bilgisiz, hünersiz,
Akıl öksüz kalır [2, 30].

Şahkerim'in şiir dünyası zengin, çok boyutlu, konu ve tür bakımından da çeşitlidir. Şairin “Eñlik ve Kebek”, “Qalqaman ve Mamır” gibi destanlarından halk yaşamını iyi bilen, yüzyıllar şiirinin, söz sanatının geleneklerini devam ettiren, anlatım biçimlerini çok iyi kullanan bir şair olduğunu öğreniyoruz. Felsefi şiirlerinde felsefi, derin düşünceleri etkileyici

¹Şairin eserlerinden verilen örnekler Kazakçadan Türkçeye makale yazarı tarafından tercüme edilmiştir.

bir biçimde sunmakta şairlik yeteneğini ve çağdaş olma özelliğini görmekteyiz. Şahkerim'in şiire getirdiği yenilik şiirdeki ölçü ve örneklerdir. Şiirleri için bestelediği müzikler de onun bestekarlık yeteneğini sergiler. Bu açıdan ele aldığımızda belli ki, Şahkerim yalnız Kazak Edebiyatında değil, Dünya edebiyatında da çok nadir rastlanan bir sanatçıdır [3, 31].

Şahkerim Abay'ın kendisini çok etkilediğini söyler. "Abay'ın gittiği yolda gitmek en doğru olanıdır" kararını verir.

Tarih, felsefe, ilahiyat, psikoloji, doğu bilimcilik, türkoloji alanları ile ilgili Türkçe, Rusça, Arapça ilmi çalışmaları yıllar boyu inceleyip okuyan, çok bilgi edinen, ufku geniş, ansiklopedik bilgiye sahip olan alim ve dahidir [4, 32].

"Verimli çalışma, iyi niyet, şefkat olduğu yerde temiz akıl olur, yani insan iyi niyetiyle aklına dayanarak, kimseye hıyanet etmeden yaptığı işi insanı muradına erdirir" der şair.

Şahkerim'in Eserleri

Şahkerim'in nesir türündeki eserlerini ele alacak olsak, o Kazak Edebiyatında realizm tarzındaki psikolojik nesir örneklerini oluşturarak geliştirmeye çaba sarfetti [5, 37].

Şahkerim pek çok nazım tarzındaki destanlarıyla Kazak Edebiyatında olay örgüsü zengin nazım biçimindeki destan türünü geliştiren usta bir şairdir [6, 53].

Büyük gerçekler, büyük muradlar asla ölmezler. Şahkerim'in ismini ve eserlerini yok etmek isteyen durumlar ve güçler de olduğunu tarihten biliyoruz. Onun adını anmak suç olduğu son 57 yıl içinde halkın ona olan sevgisi hiç de eksilmemiş, şairin yayınlanmayan eserleri halk arasında dilden dile dolaşmış, notaya alınmayan şarkıları unutulmadan halk arasında söylenegelmiştir [7, 70].

Şair üslubunun eserlerinde bir bütünlük içinde olması, vaktinde onları kendi eliyle kağıda geçirmesinden kaynaklanır. El yazmaları kitap haline getirilip neşredildiği vakit bazı ifadeler sansüre uğramış ve değiştirilmiştir. 1988'de "Jazuşı" yayınevinden yayınlanan eserler antolojisi daha sonra "Jalın" ve "Atamura" yayınevlerinde yayımlandığında:

- Önceki şiirlerin başlıkları varsa sonradan yayınlananlarda başlıklar yoktur.
- Fonetik farklılıklara çokça rastlanmaktadır.
- Kelimelerin, hatta bazen şiir mısralarının değişmesi söz konusudur.
- Şiirlerin parçalanmaları, tertip edenler tarafından orjinal şeklinin bozulması.

- Bazen bir antolojide olan kıtaların diğerinde olmayışgibi bazı farklılıklar ortaya çıkmıştı.

Şahkerim'in Tercümelere

Şahkerim Kudayberdiyev Kazak tarihinde insanlık adına hayatı pahasına mücadele veren yüce bir şahsiyettir. Adalet, namus, vicdan uğrunda kendini kurban eden Kazak aydındır. Abay'ın kardeşi, öğrencisi olmak ona nasip olmuştur. Abay'ın yolundan giden, fikirlerini devam ettirebilen bir düşünür olan Şahkerim arayış içinde keşfettiği, tanıyıp bildiği yazarları, şairleri Kazak Edebiyatına kazandırmıştır. Şahkerim çeviri konusunda Abay kadar başarılı olduğu için çevirileri kelime kelimesine yapılan bir tercüme olmaktan uzaktır. Kazak halkının estetik anlayışına, dil özelliğine, kendi üslubuna uygun biçimde yoğrulmuş ve yeniden vücut bulan bu eserler Kazak Edebiyatının zaman geçtikçe değeri artan eserler arasındadır. Şahkerim'in yaptığı tercümelere sayesinde Kazak Edebiyatına yeni kelimeler, yeni kavramlar, bazı kelimelere yeni anlamlar kazandırılarak yenilikler yapılmıştır.

Kayıkla denize açıldım zor günlerde,
Kanlı kurşunum, büyük dalgayım kara gecede.
Zamanım zamanına uygun olmaz,
Bir dene o kayığa sen de bin de.

Tembellikten pasaklık,
Pasaklıktan cahillik
Birbirinden doğar.
Kaybolur böylece insanlık.

Şahkerim her zaman doğruluktan yana olduğu için onu bilgide arar ve bilgiye güvenirdi. Gençliğinde aldığı eğitim onu sürekli geliştirmişti. Türkçe, Farsça, Rusça gibi öğrendiği diller sayesinde de daha çok bilgi kazanmıştır. Bu bilgiler onun ufku genişletmiştir. Yaşamında aradığı bazı soruların cevaplarını da Batı ve Doğu Edebiyatı ediplerinin yapıtlarında bulmuştur. Fuzuli, Nizami, Hafız, Tolstoy, Puşkin gibi sanatçılardan fikir, estetik düşünce, hayat anlayışı bakımından etkilendiği başarılı bir şekilde yapılan çevirilerinde görülmektedir. Kazak Edebiyatında Şahkerim'in Fuzuli'den tercüme ettiği Leyla ve Mecnun hikayesi vardır. Kazak Edebiyatına güzel bir aşk hikayesini ilk olarak kazandıran Şahkerim olduğu için edebiyatımızda bu çalışmaya "Leyla ve Mecnun hikayesinin Şahkerim

nüşhası” denilir. Böyle bir değer biçilmiştir. Dünya edebiyatının etkilendiği didaktik tarzında söylenmiş olan Kelile ve Dimne masalları (fabl) Şahkerim kalemiyle yeniden yazılmış, Kazak halkının anlayışıyla özdeşleştirilmiştir. Şahkerim çevirileri sırf dilleri bildiği için yapmamıştır. Onun amacı, toplumuna Batı ve Doğu klasik eserlerini kazandırarak halkının dünya görüşünü ve estetik anlayışını geliştirmektir.

Erkenden uyandırdı beni
(fikirlere tesir etmiş) Doğu Şiiri,
Böylece kainat sırrı malum oldu.
Gayret edip Rus Dilini öğrenmekle
Cahillik sona erdi, paslanmış gönül temizlendi.

Vazgeçmem, Tolstoy’un öğrencisiyim.
(Sen onu) Yalancı, sahte derviş, kafir dedin.
(Oysa o) Her şeyiyle adalet, vicdan yolundaydı,
Bu yüzden derin düşüncelerin sahibidir.

Şekerim, yabancı ülkelerde sanat ve eğitim alanındaki gelişmeleri halkının anlayabileceği dille anlatmaya çalışmıştır. Şekerim, Doğu klâsiklerinden Fuzuli’nin “Leyla ve Mecnun”u, Puşkin’in “Dubrovskiy” romanını, Tolstoy’un “Asarhidon Laeli” adlı hikâyesini ve daha bir çok eseri Kazak Türkçesine kendine özgü bir tarzla ve ustalıklarla çevirmiştir [8,159].

Kazak Edebiyatında “Leyla ve Mecnun”un Şahkerim nüshası vardır. Saken Seyfullin’in belirttiği gibi destanı Kazakçaya tercüme eden ve Kazak şiirine kazandıran Şahkerimdir [9, 64]. Şair manzum hikayesinin önsözünde hikayeyi kendine göre beyan edeceğini belirtmiştir. Fuzuli’nin “Leyla ve Mecnun”unda beşeri aşktan ilahi aşka geçiş varsa, Şahkerim nüshasında sadece bir aşk hikayesidir. Hikaye birbirine kavuşamayan iki sevgilinin ölümüyle bitmiştir. İlahi aşk söz konusu değildir. Hikaye dili de sade bir Kazakçadır.

Çok eskilerde şehir olmuş Çin yurdu
Hakanına da “Gökyüzü oğlu” demek adetiymiş
El sanatlarına da o dönemlerde usta olmuş.
Dışarıdan bize öyle görünmese de.

Gökyüzü oğlu Tanrıya yakın denilir.
O yüzden ne dese de kabul edilir.

Hakan sözü Tanrının emri diye
Başka kanun olmazmış o ülkede

Bilgilerin sırasına geçmese de
Vapuru da denizde gezmese de
Tüm okyanusa hakim olacağına inanırlar.
Başkalarını bırak, kendisini bile bilmese de

Pan-Ji-Zan hakan olur adaletli
Şefkati tüm halkına yetti
Lakabı da Münsin imiş
Anlamı da millet büyüğü Hakan imiş.

Sin-Sa-Sin gezerdi halkı gizli gizli
Denetlerdi yüksek makamdakilerin işlerini
Milleti ağlatan idarecinin başını kesip
Zülmden korurmuş böylece halkını

Bu da önderin yolunu takip etti,
Halk arasında gizlice dolaşmak istedi.
Jandarmanın “Milletin karnı tok” diye yazdıklarını
Gözle görüp, işin aslını öğrenmek istedi.

“Pan-Ji-Zan Hakan” şairin Doğunun Yüz Hikayesi’nden alınan “Altı Hikaye”sinin biridir. 1924’te tercüme edilmiştir. Bu eserde yabancı kelimelere rastlanır. Zakon (kanun), jandaral (jandarma), raport (rapor), hakan (Kazakçada kağandır, Türkçedeki kullanılış şekli ele alınmıştır.) Bundan hareketle şairin hem Rusça, hem Türkçeye hakim olduğu ortaya çıkmaktadır.

Aslında vicdansız can ölmüş sayılır
İnsanın bundan büyük derdi var mı
İnsafsız, şefkatsiz zalimleri
Yanlış olmaz hayvan desek.

Vicdan kelimesi Kazakçada “ar-uyat” olarak kullanılır. Vicdan tercüme sayesinde Kazakçaya girmiş olan kelimedir. “Vicdan” Doğunun Yüz Hikayesi’nden alınan “Altı Hikaye”sinin biridir. 1924’te tercüme edilmiştir.

A.S.Puşkin'in "Dubrovskiy" hikayesinin tercümesi manzum hikaye tarzında yapılmıştı. Şahkerim'in oğlu Ahat Kудayberdiyev'in dediğine göre hikaye 1903-1909 yılları arasında tercüme edilmiştir. 1924 yılında Semey'de kitap halinde yayınlanan "Dubrovskiy" hikayesinin önsözünde şu bilgi geçmektedir: "Dubrovskiy daha önce tercüme edilmiştir. Eserin kitap şeklinde yayınlanmasına fırsat olmamış. Halk arasında elyazma halinde çoğaltılıp okunmaya başlamış. Daha sonra elyazmanın bir tanesi yayın kurulunun eline geçmiş. Eserin kime ait olduğu öğrenilince şairin kendisinden orijinal nüshası alınarak yayına sunulmuştur".

Kitap halinde yayınlanan hikayenin elyazma nüshasından 7 dörtlüğü eksiktir. B.Kenjebayev'in "Puşkin'den Seçmeler" adlı çalışmasında "Dubrovskiy" hikayesi de yer almaktadır. (Kazak Edebiyatı Yayınları, 1935, 55-114) [10, 55-114].

Tercüme Rusçadan yapıldığı eserde geçen kelimelerden anlaşılmalıdır. Kelimeler üzerinde açıklama yaparken şunları diyebiliriz:

1. Zagranița (yurtdışı), konvert (zarf), zakon (kanun), vokzal (istasyon), apellatsya (istinaf), doktor (doktor Kazakçada dâriiger, emşidir) kelimeleri Rusçadır. Şahkerim bunları çevirmemiştir. Belki de eserin yabancı bir dilden tercüme edildiğini bu şekilde belirtmek ve okuyucunun dikkatini bu şekilde çekmek istemişti.
2. Rusça mujik, yamşik, krest kelimeleri Kazakça söylenişleriyle mujik, jemşik, kireş olarak kullanılmıştır.
3. Rusya kelimesi Rusçada Rus'tir. Kazakça Reseydir. Eserde Rusya olarak geçmekte, yani Türkçedir. Mahkeme kelimesi de olduğu gibi kullanılmıştır.
4. "Otarba vokzalı" tamlaması kullanılmıştır. Otarba Kazakça bir kelime ve anlamı trendir.

Ancak otarba olarak sadece şair kullanmış. Günümüzde kullanmakta olduğumuz "poyız" kelimesinin Kazakça karşılığıdır. Bir Kazakça bir Rusça kelimedenden tamlama yapmıştır.

Şahkerim Puşkin'den nasıl tercüme ettiğini şu mısralarda açıklamaktadır:

Puşkin'in yazdıklarını aynen tercüme etmeyeceğim.
Puşkin'i tanımayan halkım onu anlar mı?
Yine de uzak gitmem, anlatacaklarım
Onun dediklerine yakındır, anlayasın.
Öylesine anlatıyor sanma
İsterim candan dinleyesin.

Yazmadı Puşkin bunu öylesine,
Amacı bizi ibret alsın diye,
Zulmedeni, rüşvet alanı da ,
Huyundan hemen anlasın diye.

A.S.Puşkin'in "Fırtına" hikayesi muhtemelen 1909-1910 yılları arasında tercüme edilmiştir. İlk defa 1936'da "Edebiyat Cephesi" dergisinin 2.sayısında (49-55s.) Puşkin'in 100.yıl dönümü vesilesiyle yayınlanmıştır. Eser Kazakçaya başarılı bir şekilde tercüme edilmiştir. Özel isimlerde azıcık harf değişikliği göze çarpmaktadır. "Jadrino" kasabası Kazakçada "Şadrino", "Nenaradov" şehri "Ninandırıp" olarak geçmektedir. Bu değişiklik okuma sırasında özel isimlerin okuyucular tarafından kolayca okunması için yapılmıştır.

Rus sözünü söyledi der bazı toplum
Kavgasız dövüşsüz olur benim düşmanım
Ne söyledi diye sormazlar, kim söyledi der,
Farkına varmadan kendisi ne durumda olduğunun.

Tolstoy'un 1903'te yayınlanmış "Üç Masal" adlı külliyatından "Asarhidon ve Layeli" masalı 1924'te tercüme edilmiştir. Şairin elyazması oğlu Ahat Kudayberdiyev tarafından temin edilmiştir.

Sen "yaşam sadece benim için, bana ait" diyebilirsin, ama hiç de öyle değil. O düşünce yanlış. Aldatmadır. O yalan ve aldatmayı gözlerinden alıkoyunca başkalarına yaptığım zulümden sonunda ne çekeceğini, başına neler geleceğini gördün.

"Yaşam ve huzur sadece sana değil, tüm canlılara lazım olan bir şey. Ama sen bir şeye sahipsin. O senin hayatındır. Bu hayatı güzel yaşamak için bir yol var. Ama o yol kendini beğenip, kendi çıkarlarını düşünmekle bulunmaz. O yolu bulmak için herkesi sevmen için hakiki sevgiye ihtiyacın olacak. Şimdi anladın mı?" diye yaşlı adam kayboluverdi.

Asarhidon tüm gece uyumadı. Sabah olunca tutsak olan Layeli'yi ve onun geriye kalan askerlerini azad ederek onların yurtlarına dönmelerine izin verdi. Tahtını da Sardanıp adlı oğluna verdi. Kendisi halktan biri olmaya karar verdi. Onların arasında dolaşırken de "İnsan birisine, insanlığa yaptığı kötülüğün karşılığını mutlaka almış. Bunu gözlerim gördü. Kimseye zulmetmeyin!" diye yalvarır olmuş.

Tolstoy'dan çevirdiği "Asarhidon ve Layeli" adlı eseri şairin anlatmak istediği düşüncelerini yansıtır. Asarhidon ve Layeli'yi başka birisi yazsaydı, şair gene bu eseri seçerdi. Şair için önemli olan kimin yazdığı değil, ne yazdığıdır. Tercüme ettiği eserlerindeki konu kendi kaleminden

çıkan eserlerindeki konularla bağdaşmaktadır. Onun edebi kişiliği yaptığı tercümeleler sayesinde daha da netleşmektedir. Her şeyden önce bilgi birikiminin, sonra da dilleri iyi bilmesinin bir ıspatıdır.

Dedi o zaman “Eh, Salon gelmedin ya,
Sözüne pek anlam vermedim ya,
Ne zeki adammışsın, pek kıymetli,
Canın sağ olsun! Sıra geldi ölüme ya. ”

Dediğini Ker duyunca çok şaşırdı,
Söndürüp ateşin içinden çıkardı
“Demin söylediklerini anlat bakayım
Niçin çağırdın ihtiyar Salon’u”

Anlamını Kriz anlattı baştan sona
Tek kelime bırakmadı malum ola
“Ben de aynı duruma düşmez miyim?” diye
Düşündü Ker, acıdı Krez’e baka baka
Dinledikten sonra Ker düşüncelere daldı
Etrafındaki cesetlere bir bir baktı
“Yani bütün dünya sadece bizim için mi yaratılmış,
Bu bize hiç yakışmazmış” diye üzüldü
Bu düşünceyle Krez’i bıraktı
İkisi birbirini bağısladı.
“Dost olayım, masraflarını öderim” diye
Vedalaştı, yurduna geri döndü.

Eserde affetti, bağısladı anlamına gelen “keşu kıldı” birleşik fiili kullanılmış. Günümüz Kazak Türkçesinde “keşirim berdi” olarak kullanılmaktadır.

İşte! Nefsine uyararak milletin hakkını yiyen
Halktan hep beddua işiten
Az kaldı ölecek olan birinin dirilişinden
Salon’un bugüne kadar ismi unutulmayan

Salon ölmüşse de sözü ölmemiş
Gençler bunu anlasa arzum buymuş,
İnsanın büyük derdi övünmek, gururlanmak,
Bundan kurtulmanın çaresi yokmuş.

Şahkerim'in Tolstoy'dan çevirdiği "Krez Hükümdar" eseri didaktik, eğitici nitelik taşır. Şairin amacı bir edebi eser çevirmekten ziyade kendi toplumundaki gençlere tercüme ettiği eseriyle kötü alışkanlıkların ne olduğunu anlatmak ve onlardan uzak durmalarını sağlamaktır. Dünyevi şeylerin geçici olduğunu göstermektir. Tercüme edilen eserin özellikle didaktik yönü okuyucunun ilgisini çekmiştir ve eser böylece okuyucularını bulmuştur.

Tasavvufu konu edinmiş Şahkerim bu ideolojik kavramların anlamlarını bedii tefekkürle birleştirerek Kazak halkına nazım biçiminde sunarak yayılmasına büyük katkıda bulunmuştur[11, 173].

Çeviri teorisinin uzmanı G.Gaçeçiladze yorumladığı gibi çeviri sayesinde zenginleşmek kültürün akışını değiştirmez, aksine kültür bilgiyle tamamlanır, manevi açıdan gelişme gösterir.

Şahkerim:

«Nevai, Sadi, Şemsi, Fuzuli var,
Seyharli, Hoca Hafız, Firdevsler
Beyit yazar, sanattan inci toplar,
Dünyaya söz mercanın saçmış onlar», –

diyerek Fars edebiyatının dünya edebiyatına olan etkisini dile getirmiştir. Sanatçıların beyitlerinde geçen tasavvufi kavramları derinden anlayıp, Kazakça karşılığını bulabilmiştir. Beyitlerdeki anlam inceliklerine çok dikkat etmiştir. Abay mektebinin büyük temsilcisi olan Şahkerim'in Doğu şiirine yakın olması doğal bir şeydir. Tasavvuf, felsefe konusunda Abay'dan eğitim alan Şahkerim Doğu şiirine çok yakın olmuş ve onu benimsemiştir.

Şahkerim Hafız'da 300'e yakın mısra tercüme etmiştir. Şair çevirdiği gazellerin muhtevasına daha çok önem vermiş, çevirilen mısraların Kazakların hayat anlayışı, dünya görüşü, psikolojik yapısına uygun olmasına dikkat etmiş. Okuyucusuna ancak bu şekilde ulaşabileceğini düşünmüştür.

Hafız'dan:
Ey saki, şarap nuruyla
Bizim kadehleri doldur.
Biz yarin didarını
Kadehten görmüşüz.

Şahkerim:
Gel ayakşı¹, kıımız dök,
Kaselerimizi doldur.
Parlak olan kaselerden
Yar didarını gördük biz.

¹Şahkerim "saki"yi Kazakçada eski bir kelime olan "ayakşı" olarak tercüme etmiştir. Ayakşı ziyafetlerde yiyecek dağıtanlar anlamına gelmektedir (M.Haliolla,2005:6).

Dök saki kalan şarabı.
Bulunmaz ki cennetten,
Musalla gülizar ile
ırmak
Ruknabad'ın kıyısı.

Kalan kımızı¹ getir sen,
Ver ayakşı kaseyle
Çiçek açan (meyve) ağaçlı bir
Bulunmaz ki cennetten.

Şahkerim tercüme ederken cümle mantığının Kazakça olmasına önem vermiştir. Dörtlükteki ifade şekli Kazak şiiri şekline uygundur. Şarap kadehlere, kımız ise kaselere dökülür. Kımızın bir süre bekletilince sarhoş etme özelliğinden dolayı şarap kelimesinin yerine kullanılmıştır. Şahkerim'in kullandığı kımız kelimesi gazelin anlamını değiştirmemiştir. Kazak okuyucuları için daha da anlaşılır bir biçim almıştır.

Tur, ayakşı, ber kımız,
Kaygılarğa topırak at.
Şın suludı kör minsiz,
Nege kerek özge jat.

Kalk ayakşı, ver kımız,
Kaygılara toprak at.
Hakiki güzeli gör kusursuz,
Başka birisi neye gerek

Pälesine dünyeniñ
Küni tüni sabır kıl.
Taza bolsa maksatıñ
Akırı kolıñ jeter, bil.

Belasına dünyanın
Gece gündüz sabret.
İyiyse niyetin ona göre amelin
Eninde sonunda ona ulaşırsın,
bunu bil.

Şair herkesin niyeti ve yaptığı işinin iyi olduğu sürece amacına ulaşacağını, yani dünyevi şeyleri bırakıp sabrettikçe Hakkın huzurunda bunun karşılığını alacağına işaret eder.

Şahkerim gazelin dış yapısına, şekline uymaya kendini zorunlu tutmamış. Gazelleri Kazak milli şiir yapısına uygun bir şekilde tercüme etmeyi başarmıştır[12,13].

Sonuç olarak şunları diyebiliriz.

Şahkerim çok dil öğrenmiş, bu diller sayesinde pek çok bilgiye ulaşmıştı. Bu bilgiyi yazdıklarında okuyucularıyla paylaştı. Onların yararına eserler verdi. “Bu günler için değil, gelecekteki günler ve nesiller için yazıyorum” demişti kendisi. Şahkerim'i anlamak için Abay'ı okuyun demişler. Bu şairler Kazak edebiyatının zirveleridir. Onları tanımak için çok çalışmalar yapılması gerekir.

¹Kımız Kazaklarda milli bir içecek çeşididir. At sütünden yapılır.

KAYNAKLAR

1. T.Şaňbay, *Şahkerim Ansiklopedisi*, I.cilt, RaritetYay., Almatı, 2007, s.358
2. M.Karatayev, *Şahkerim Göz önümüzde*, IV.cilt, Raritet Yay., Almatı, 2007, s.30
3. Z.Ahmetov, *Şahkerim Kazak Edebiyatınının Klâsik Yazarı*, IV.cilt, Raritet Yay., Almatı, 2007, s.31
4. Z.Ahmetov, *Şahkerim Kazak Edebiyatınının Klâsik Yazarı*, IV.cilt, Raritet Yay., Almatı, 2007, s.32
5. Z.Ahmetov, *Şahkerim Kazak Edebiyatınının Klâsik Yazarı*, IV.cilt, Raritet Yay., Almatı, 2007, s.37
6. M.Bazarbay, *Şahkerim Şair*, IV.cilt, Raritet Yay., Almatı, 2007, s.53
7. R.Berdıbay, *Önemli Şahsiyet*, IV.cilt, Raritet Yay., Almatı, 2007, s.70
8. F.Sahipova, *Kazak Aydını Şekerim Kудayberdiuli*, Çağdaş Türklük Araştırmaları Dergisi, cilt 2, sayı:1, Mart 2005, s.159
9. Ş.Kudayberdiyev, *Eserleri. Şiirleri. Destanları. Nesir Yazıları*, Almatı, Jazuşı Yay., 1988, s. 554.
10. *Kazak Edebiyatı Yayınları*, 1935, s. 55-114
11. *Şahkerimtanu Meseleleri*, RaritetYay, Almatı, 2007, s.257
12. İ.Jemeney, *Şahkerim ve Fars Edebiyatı*, Kazak Edebiyatı, Almatı, 2007, s. 113